

ՆԵԼԼԻ ԽԱՆՈՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարան
nelly.khanoyan@ysu.am

ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆՈՒՄ ՄԻՋԻՆ ԴԱՇՏԻ ՇԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴԿԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Սույն հոդվածում քննարկվում են գերմաներենում նախադասության միջին դաշտի շարադասության ուսուցման առանձնահատկությունները լեզուների դասավանդման ժամանակակից մեթոդաբանության հիման վրա: Հիմք ընդունելով գերմաներենում ավանդաբար ընդունված շարադասական դաշտերի բաժանումը նախադաշտի, միջին և հետին դաշտերի՝ վերլուծության են ենթարկվում միջին դաշտում անվանական, դերանվանական անդամների, ինչպես նաև թեմատիկ և ռեմատիկ փարրերի առկայության դեպքում վերջիններիս շարակազմական խնդիրները:

Բանալի բառեր. շարադասական դաշտ, միջին դաշտ, նախադաշտ, հետին դաշտ, շրջանակային դաշտ, նշոյթավորված շարադասություն, միջուկ, ելակետ, անվանական ասույթ, զուգադրական նկարագրություն

Գերմաներենի մասնագիտական դասընթացում կարևոր դեր ունի նրա շարադասության ուսումնասիրությունը, եթե հաշվի առնենք այն հանգամանքը, որ հայերենում շարադասական դաշտերի հստակ սահմանազատում հնարավոր չէ: Սովորողի կողմից շարադասության յուրացումը հեշտացնելու նպատակով կիրառվող առավել արդյունավետ մեթոդը վերոհիշյալ դաշտերի զուգադրական նկարագրությունն է: Հարկ է նշել, որ հատկապես կարևորում ենք միջին դաշտի շարադասական առանձնահատկությունների բացահայտումը, քանի որ տարրերի քանակն այստեղ ավելի մեծ է, քան մյուս երկու դաշտերում առկա անդամներինը, ինչի արդյունքում էլ այստեղ շարակազմության հետ կապված խնդիրներ են առաջանում: Ուստի դասընթացը հնարավորինս ճիշտ կազմակերպելու համար անհրաժեշտ է նախևառաջ դժվարություններ հարուցող հիմնական երևույթները բացահայտել: Հարկ է նշել, որ դիրքային (շարադասական) դաշտերի բաժանումը վաղեմի ավանդույթ ունի գերմաներենի քերականագիտական աշխատություններում, այն խորապես ուսումնասիրվել և հետագա զարգացում է ստացել 20-րդ դարի լեզվաբաններ Է. Դրախի /Drach, 1937/, Հ.Գլինցի /Glinz, 1952/, Կ.Բուսթի /Boost, 1964/ և այլոց աշխատություններում:

Համապատասխան դաշտերի սահմանազատումը նախադաշտի, միջին և հետին դաշտերի ընդհանուր առմամբ իրացվում է հետևյալ կերպ. երկու շրջանակային դաշտերի միջև միջին դաշտն է, ձախ շրջանակից առաջ՝ նախադաշտը, աջ շրջանակից հետո՝ հետին դաշտը:

Շարադասական դաշտերի բաժանումը ուշագրավ է նրանով, թե նախադասության մեջ իրար հետ կապակցված տարրերն ինչպես են նշված դաշտերում տեղակայվում: Յուրաքանչյուր դաշտ հանդես է գալիս ուրույն հիմնախնդիրներով:

Նախադաշտը կարծես նախադասության ելակետն է, հետին դաշտը դիտարկվում է որպես հարաբերականորեն անկախ դաշտ: Միջին դաշտն, այնուամենայնիվ, առավել հարուստ է տիպաբանական, շարահյուսական, ինչպես նաև տեքստային-խոսույթային գործոններով: Ինչպես արդեն նշեցինք, այստեղ կարող են հանդես գալ նախադասության բազում անդամներ, ինչի արդյունքում էլ նշված դաշտն ուսումնասիրման տեսանկյունից ամենախրթինն է:

Ըստ Յ. Լեներցի «Գերմաներենում անվանական անդամների շարակազմությունը» աշխատության, հատուկ նախապայմաններ են վերհանվում, ըստ որոնց հնարավոր է սահմանել անդամների հստակ հերթագայություն միջին դաշտում: Նշված նախապայմաններից է շարադասության իմաստատարբերակիչ դրսևորումներից մասնավորապես նախադասության ակտուալ տրոհումը, այսինքն թեմա-ռեմա (ելակետ/միջուկ) տարանջատումը: Հարցաթեստի միջոցով Յ. Լեներցը փորձում է բացատրել, թե որն է նախադասության մեջ ելակետ, որը՝ միջուկ /Lenerz, 1977/: Օրինակ՝

- (1) a) Was hast du dem Kassierer gegeben?
- b) Ich habe dem Kassierer (ելակետ) das Geld (միջուկ) gegeben.
- c) ? Ich habe das Geld (միջուկ) dem Kassierer (ելակետ) gegeben.

(1) օրինակի a) հարցի համար հանդես եկող հնարավոր b) և c) պատասխանները դիտարկելիս պարզ է դառնում, որ b)-ում հերթագայությունը նորմալ է, c)-ի շարադասությունը նշույթավորված է, սակայն հնարավոր է այն դեպքում, երբ հարցը ձևակերպվի (2) օրինակի պես՝

- (2) a) Wem hast du das Geld gegeben?
- b) Ich habe dem Kassierer (միջուկ) das Geld (ելակետ) gegeben.
- c) Ich habe das Geld (ելակետ) dem Kassierer (միջուկ) gegeben.

Ակնհայտ է, որ (2) b) օրինակում անդամների նման շարադասությունը երկու հարցական համատեքստերի դեպքում հնարավոր է ինչպես անվանական ասույթի թեմայնացման, այնպես էլ ռեմայնացման դեպքում: Դրան հակառակ (2) c) օրինակի անդամների շարադասությունը կախված է որոշակի պայմաններից. այն հնարավոր է այն դեպքում, երբ հարցից պարզ է, որ նախորդող դիրքում գտնվող անվանական ասույթը թեման է: Նախադասությունների նման համեմատությամբ Յ. Լեներցը ներկայացնում է անդամների այն հերթագայությունը, որը միջին դաշտում ընկալվում է որպես ոչ նշույթավորված, և որը չի ենթարկվում հավելյալ իմաստաբանական-գործաբանական գործոնների:

Բայերի միայն մի փոքր խմբի դեպքում տրական խնդիրը դրվում է հայցական խնդրից հետո, և ասույթը դիտվում է որպես ոչ նշույթավորված: Խոսքը գործառական բայերի մասին է (օրինակ՝ *jd. einer Prüfung unterziehen*), ինչպես նաև մի շարք այլ բայերի, ինչպիսիք են *vorziehen, angleichen, vorstellen* և այլն, ինչպես՝

- (3) a) dass er den Kandidaten einer Prüfung unterzieht
- b)? dass er einer Prüfung den Kandidaten unterzieht
- (4) a) dass er die Kopie dem Original angleicht
- b)? dass er dem Original die Kopie angleicht.

Դերանվանական անդամների դեպքում շարակազմության ընդհանուր պատկերը հետևյալն է՝ ենթակա-հայցական խնդիր-տրական խնդիր (հմմտ. *Dass ich es ihm gegeben habe*): Ըստ Հ. Վեգեների՝ դերանունների նման դասավորությունը պատկանում է «աճող» անդամների կանոնին՝ (“*Das Gesetz der wachsenden Glieder*”), այսինքն միավանկ դերանունները դրվում են երկվանկներից առաջ (*sie ihnen*), կարճ ձայնավորները երկարներից առաջ (*mich dir*) և այլն /Wegener, 1995: 137/: Խնդիրն այլ է դերանվանական և նախադասության անվանական անդամների համակցման դեպքում: Որպես կանոն դերանվանական անդամը ոչ նշույթավորված ասույթի դեպքում դրվում է անվանական անդամից առաջ (հմմտ. *dass ich ihn dem Kind geschenkt habe/*dass ich dem Kind ihn geschenkt habe*): Ինչ վերաբերում է «աճող անդամների» կանոնին, ապա կարճ, միշտ անշեշտ խնդիր դերանուն *es*-ը դրվում է միջին դաշտի սկզբում, որտեղ կարող են դրվել նաև անշեշտ եղանակավորող բառմասնիկները, ինչպես *halt, doch* և այլն, օրինակ՝

- (5) Du weißt,
- a) dass ich es ihm gegeben habe/*dass ich ihm es gegeben habe.
- b) dass ich halt keine Zeit habe/*dass ich keine Zeit halt habe.
- c) dass ich doch gerne ein Buch lese/*dass ich gerne doch ein Buch lese.

Նախդրավոր խնդիրների, մակբայների և սեռական հոլովով դրված խնդիրների դեպքում գործում են շարակազմության հետևյալ կանոնները. բայը վերջին դիրքում հանդես եկող նախադասություններում դրանք դրվում են անմիջապես թեքվող բայից առաջ (հմմտ. ստորև բերված օրինակների a) նախադասությունները): Միջին դաշտում դրանց նախահար լինելը խիստ նշույթավորված է, եթե ոչ քերականորեն սխալ:

- (6) a) Ich ärgere mich darüber, dass du dem Jungen zum Nachgeben rätst.
- b)? Ich ärgere mich darüber, dass du zum Nachgeben dem Jungen rätst.
- (7) a) Ich möchte nicht, dass du deinen Sohn der Lüge berichtigst.
- b)? Ich möchte nicht, dass du der Lüge deinen Sohn berichtigst.

ներով այս ենթադասը նշվում է $E_{2,ով}$: Այստեղ անդամների հերթագայությունը հետևյալն է՝ $E_{2\ sub} E_{2\ dat} E_{2\ akk}$ /հմմտ. Engel, 1994: 186/.

(13) Ich habe **dem die Geschichte** erzählt.

$E_{2\ dat} \quad E_{2\ akk}$

(14) Gestern hat **mein Vater den Nichten** gratuliert.

$E_{2\ sub} \quad E_{2\ Dat}$

Երրորդ ենթադասում են այն տարրերը (դերանուններ կամ անվանական ասույթներ), որոնք բոլորն անորոշ նշանակությամբ են հանդես գալիս, իսկ անդամների հերթագայությունը հետևյալն է՝ $E_{3\ sub} - E_{3\ dat} - E_{3\ akk}$, ինչպես օրինակ՝ /տե՛ս Engel, 1994: 187/

(15) Trotzdem hat **irgendwer einem von ihnen** Geheimnisse weitergegeben.

$E_{3\ sub} \quad E_{3\ dat}$

(16) Da hat doch **irgendwer vertrauliche Informationen** weitergegeben.

$E_{3\ sub} \quad E_{3\ akk}$

Պատկերը խճճվում է, երբ վերոհիշյալ երեք ենթադասի տարրերը միաժամանակ են հանդես գալիս: Թեպետ այստեղ էլ է սահմանվում անդամների հերթագայության հետևյալ նմուշը՝ $E_{1\ sub} - E_{2\ sub} - E_{1\ akk} - E_{1\ dat} - E_{3\ sub} - E_{2\ dat} - E_{2\ akk} - E_{3\ dat} - E_{3\ akk}$, որն, իհարկե, տեսականորեն է արժևորվում, քանզի նախադասության մեջ այս բոլոր անդամները գրեթե երբեք միաժամանակ չեն իրացվում /Engel, 1994: 189/:

Ենթակայի հիմնականում ձախակողմյան միտման դեպքում մի կարևոր բացառություն հարկ է նշել, որը կապված է sich ereignen, geschehen, passieren, zustoßen և այլ բայերի հետ, որոնց դեպքում անորոշ ենթական [$E_{3\ sub}$] միջին դաշտի աջ կողմում է: Սա բացատրվում է նրանով, որ անորոշ ենթական է նման բայերի դեպքում հիմնականում իմաստային առումով «ձանրաբեռնված»:

(17) Zum Glück ist diesmal **meinem Onkel nichts** passiert.

$E_{2\ dat} \quad E_{3\ sub}$

Պարագաների դեպքում խնդիրները տարբեր են կապված այն հանգամանքի հետ, որ գործնականորեն դրանք կարող են տեղակայվել նախադասության մեջ առանց սահմանափակումների: Բայց եթե այս դեպքում էլ կիրառենք հերթագայության որոշակի սկզբունք, ապա կունենանք հետևյալը՝ $A_{ex} - A_{sit} - A_{neg} - A_{mod}$ /հմմտ. Engel, 1994: 188-191/

(18) Diese Tatsache war ihm **offensichtlich gestern noch nicht** bekannt.

$A_{ex} \quad A_{sit} \quad A_{neg}$

(19) Das hätten Sie **aber nicht** sagen sollen.

$A_{ex} \quad A_{neg}$

(20) Sie ist **dennoch fantastisch** gelaufen.

$A_{sit} \quad A_{mod}$

Այս բայերի շարքին են պատկանում նաև mögen, haben, hassen, erhalten, besitzen, brauchen, erfahren և այլ բայեր, որոնց անդրադարձ դերանունով տարբերակն առհասարակ խնդիր+ենթակա հերթագայություն չի թույլատրում:

Ամփոփելով գերմաներենում նախադասության մեջ միջին դաշտում անդամների շարակազմական առանձնահատկությունները՝ կարող ենք նշել հետևյալը՝

– միջին դաշտում անվանական անդամների ոչ նշույթավորված հերթագայությունն է՝ «ենթակա-տրական խնդիր-հայցական խնդիր»,

– դերանվանական անդամների հերթագայությունն է՝ «ենթակա-հայցական խնդիր-տրական խնդիր»,

– բայը վերջին դիրքում նախադասություններում սեռական խնդիրը նախորդում է բային,

– բայը վերջին դիրքում նախադասություններում նախդրավոր խնդիրը կրկին նախորդում է բային,

– միջին դաշտում առկա է միտում թեման ռեմայից առաջ դնելու, իսկ որոշյալ անվանական ասույթը՝ անորոշից առաջ:

Այսպիսով, միջին դաշտի շարադասական առանձնահատկությունների վերլուծությունը նպաստում է գերմաներենի ինչպես բանավոր, այնպես էլ գրավոր խոսքի գրագետ ձևավորմանը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Boost K. Neue Untersuchungen zum Wesen und zur Struktur des deutschen Satzes. Berlin: Akademie-Verlag, 1964.
2. Drach E. Grundgedanken der deutschen Satzlehre. Frankfurt am Main: Verlag M. Dieftherweg, 1937.
3. Engel U. Syntax der deutschen Gegenwartssprache. Berlin: Erich Schmit Verlag GmbH &Co., 1994.
4. Eroms H.-W. Die Neuregelung der S-Schreibung und die Prinzipien der deutschen Orthographie. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2000.
5. Glinz H. Die innere Form des Deutschen. Eine neue deutsche Grammatik. Bern, München: Francke Verlag, 1952.
6. Lenerz J. Zur Abfolge nominaler Satzglieder im Deutschen. Tübingen: Günter Narr, 1977.
7. Lötscher A. Satzgliedstellung und funktionale Satzperspektive // *IDS Jahrbuch*, Stickel, Gerhard: Pragmatik in der Grammatik. Düsseldorf: Schwann-Bagel, 1984.
8. Wegener H. Die Nominalflexion des Deutschen. Tübingen: Niemeyer, 1995.

Н. ХАНОЯН – Методические особенности обучения синтаксису срединного поля в немецком. – В настоящей статье рассматриваются особенности обучения синтаксису срединного поля предложения в немецком языке на основе современной методологии преподавания языков.

Основываясь на традиционно принятом в немецком языке разделении синтаксических полей на предполье, срединное поле и заполье, автор анализирует в статье проблемы именных и местоименных членов в срединном поле, а также тематических и рематических элементов при их наличии.

Ключевые слова: синтаксическое поле, срединное поле, предполье, заполье, рамочное поле, дейктический синтаксис, ядро, исходная точка, номинативное высказывание, сопоставительное описание

N. KHANOYAN – Methodical Peculiarities of Teaching Middle Field Syntax in German. – The paper discusses some issues connected with teaching/learning the syntax of the middle field of the German sentence on the basis of modern language teaching methodology. In the paper the author analyzes the problems of nominal and pronominal members in the middle field, as well as thematic and rhematic elements, if any, taking into account the traditionally adopted in the German language division of syntactic fields into pre-field, middle field and post-field.

Key words: syntactical field, middle field, pre-field, post-field, frame-field, deictic syntax, nucleus, initial point, nominative statement, comparative description